

UDK 811.163.42'36

811.163.42'373.46

Pregledni rad

Rukopis primljen 28. I. 2019.

Prihvaćen za tisak 15. IV. 2019.

<https://doi.org/10.31724/rihjj.45.2.11>

Lana Hudeček

lhudecek@ihjj

Milica Mihaljević

mmihalj@ihjj.hr

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

PODJELA I NAZIVLJE ZAVISNOSLOŽENIH REČENICA U NOVIJIM HRVATSKIM GRAMATIKAMA¹

Ovaj je rad potaknut problemima s kojima se susrećemo pri definiranju pojedinih jezikoslovnih naziva u sklopu projekta *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* i studijom Ive Pranjkovića *Vrste zavisnosloženih rečenica* te se nalazi na tragu te studije, ali se u njemu promišljanju podjela zavisnosloženih rečenica dodaje, te u prvi plan ističe, i terminološki aspekt. U radu se posebno analiziraju ovi problemi u nazivlju zavisnosloženih rečenica: sastavljeno/nesastavljeno pisanje nekih naziva; uporaba domaćega i internacionalnoga nazivlja; nazivi za rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava na mjesto priložne oznake glavne surečenice: *priložne/adverbne/adverbijalne rečenice*; nazivi za rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava na mjesto priložne oznake načina kojom se izriče usporedba: *poredbene/usporedne/usporedbene rečenice* te odnos tih rečenica prema načinskim rečenicama; nazivi za rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava na mjesto priložne oznake pogodbe glavne surečenice: *pogodbene/uvjetne/kondicionalne rečenice*; nazivi *apozicijska/apozitivna rečenica* te odnos tih rečenica prema atributnim rečenicama. Analiziraju se i različite definicije naziva *odnosna/relativna rečenica*, *objasnidbena rečenica* i *dopunska rečenica*. Cilj je ovoga rada predlaganje podjele zavisnosloženih rečenica u okviru tradicionalne gramatike, u prvome redu u školskim gramatikama i udžbenicima, razrješavanje nekih terminoloških dvojba te poticanje na daljnje promišljanje podjele i nazivlja zavisnosloženih rečenica.

0. Uvod

Kao i jezikoslovno nazivlje, i sintaktičko nazivlje, pa onda, uže, i nazivlje zavisnosloženih rečenica nije posve uređeno. To izaziva osobito brojne probleme u

¹ Ovaj je rad izrađen u sklopu istraživačkoga projekta Hrvatske zaklade za znanost *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* (2016–06–2141), koji se provodi u ustanovi nositelju projekta Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

školskoj praksi, pri natjecanjima iz hrvatskoga jezika i na maturi, osobito kad je riječ o rečenicama koje različite gramatike svrstavaju u različite skupine (ili ih ne svrstavaju ni u jednu skupinu, odnosno ne spominju ih, npr. *Tko zna bolje, široko mu polje.*, *Pa sve i da jest kako kažeš, što možemo učiniti.*, *Otišao je u rat da bi tamo izgubio ruku.*²) ili ne donose jasne kriterije za razlikovanje jedne vrste od druge, npr. subjektivnih i predikatnih rečenica (nejasan status rečenica tipa *Bogat je komu malo treba.*)³. Niz problema u praksi izaziva i neprihvatanje pojma osnovne surečenice u školske udžbenike i programe. Očita je spornost semantičkoga kriterija podjele rečenica jer se mnogi značenjski odnosi mogu izreći i nezavisnosloženom i zavisnosloženom rečenicom.⁴ U hrvatskim gramatikama ne može se pronaći ni jedinstvena definicija gradacijskih rečenica (za koje u uporabi nema hrvatskoga naziva), ni zahtjevnih rečenica. Ana Mihaljević u svojem doktorskom radu (2018: 33) ističe još jedan problem: „U gramatikama različitih jezika vidljiva je razlika u pristupu pojedinim pojavama i često se usporedne jezične strukture iz različitih jezika različito opisuju. Primjer je toga latinska rečenica *Rogo cur veneris.* koja se u latinskim gramatikama određuje kao zavisnoupitna rečenica, dok se njoj istovrijedna rečenica na hrvatskome *Pitam zašto si došao.* određuje kao objektivna rečenica, što je kategorija koja u latinskim gramatikama obično ne postoji, dok se zavisnoupitne rečenice u hrvatskim gramatikama pojavljuju kao podvrsta drugih tipova rečenica.” Pitanja bismo mogli nizati i dalje: kakav je (pa i ograničimo li se samo na hrvatske gramatike) status zavisnoupitnih rečenica⁵ itd. Bez pretenzija da damo jasne odgovore na

² O tome tipu rečenica koje normativni priručnici proglašavaju netočnima u hrvatskome standardnom jeziku pišu Hudeček i Vukojević (2010) te pokazuju da one u hrvatskome standardnom jeziku imaju i svoje mjesto i svoju funkciju te da je njihovo odbacivanje s normativnoga aspekta zapravo posljedica toga što u podjeli rečenica ne postoji vrsta u koju bi ih se moglo smjestiti: „Sve govori u prilog tomu da je nužno za taj rečenični tip uspostaviti novu vrstu zavisnosloženih raščlanjenih rečenica, suprotnih po svojem sadržaju a zavisnosloženih po svojem vezniku i obvezatnome kondicionalu. (...) Naziv suprotno-gradacijske rečenice dobro opisuje tip tih rečenica s ograničivačem.” (Hudeček i Vukojević 2010: 101).

³ „Neke rečenice nije moguće jasno svrstati u skupinu subjektivnih ili predikatnih rečenica. To su rečenice poput *Bogat je komu malo treba.*” (Hudeček i Mihaljević 2017: 154).

⁴ O tome opširnije piše i Vukojević (2008: 139–150) te Hudeček i Mihaljević (2008: 179): „Svaki odnos koji se izriče nezavisnosloženom rečenicom može se izraziti i zavisnosloženom rečenicom. Izricanjem istoga značenja nezavisnosloženom/zavisnosloženom rečenicom dolazi do preoblika sintaktičkoga ustrojstva.” Dalje se navode mnogi primjeri značenja izraženoga nezavisnosloženom i zavisnosloženom rečenicom, npr. pogodbena: *Kučaj i otvorit će ti se.*, *Ako kucaš/kucaš li, otvorit će ti se.*; dopusnoga: *Obećao nam je brda i doline, ali/a/no nije nam dao ništa.*, *Premda nam je obećao brda i doline, nije nam dao ništa.*, uvjetnoga: *Ili ću to učiniti sama ili će mi netko pomoći.*, *Ako to ne učinim sama, netko će mi pomoći.* itd.

⁵ Primjerice, Pranjkić ih uvodi kao vrstu subjektivnih i objektivnih rečenica; Katičić u svojoj *Sintaksi* rečenice po sadržaju uvrštavanja dijeli na odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, upitne i poticajne.

sva ovdje postavljena pitanja i navedene probleme, u ovome ćemo radu prikazati nekoliko problema povezanih s podjelom i nazivljem zavisnosloženih rečenica te, barem uz neke, pokušati dati smjernice za njihovo rješavanje. Na proučavanje ove teme potaknuo nas je i rad na projektu *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* te planirani rad na projektu *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA*. Kako je riječ o normativnome rječniku hrvatskoga jezika te o uređivanju hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja, pri čemu je naglašena (u dodjeljivanju nazivu statusa preporučenoga, dopuštenoga ili nepreporučenoga naziva) normativna sastavnica, nužno nam je bilo i u svojem se praktičnome radu pozabaviti nekim problemima jezikoslovnoga nazivlja, između ostaloga i problemom nazivlja zavisnosložene rečenice.

Probleme povezane sa zavisnosloženim rečenicama, njihovom podjelom i njihovim nazivljem, možemo razvrstati u dvije skupine.

1. Prva se skupina problema odnosi na činjenicu da u nazivlju zavisnosloženih rečenica postoje sinonimni parovi i nizovi, odnosno da se za isti pojam upotrebljavaju različiti nazivi (npr. *zavisno složene rečenice / zavisnosložene rečenice; priložne/adverbne/adverbijalne rečenice; poredbene/usporedbene rečenice; pogodbene/uvjetne/kondicionalne rečenice* itd.). Tu razlikujemo tri slučaja: 1. nazivi se razlikuju pravopisno, npr. *zavisno složena / zavisnosložena rečenica*; 2. u istome se sustavu nazivlja pojavljuju sinonimni nazivi, npr. *apozitivna/apozicijska rečenica, pogodbena/uvjetna rečenica*. 3. sinonimija internacionalnoga i domaćega naziva. U prvim se dvama slučajevima krši terminološko načelo prema kojemu treba izbjegavati da je jedan pojam označen s više funkcionalno istorednih naziva. U trećemu je riječ o odnosu internacionalni – domaći naziv; internacionalizmi u jezikoslovnome nazivlju imaju poseban status te se može govoriti o dvama usporednim sustavima naziva, ali te sustave ne bi trebalo miješati osim ako u kojemu od njih ne postoji prazno mjesto.

2. Dok je u prvoj skupini problema upitno kako nazvati određeni pojam, odnosno koji je naziv bolje upotrijebiti, u drugoj je skupini riječ o višeznačnosti, odnosno istim se nazivom označuje više pojmova. Time se krši terminološko načelo da treba izbjegavati višeznačnost naziva u istome strukovnom području. Primjerice, nazivom *poredbene rečenice* u nekim se gramatikama i udžbenicima označuje vrsta načinskih rečenica, u drugima te se rečenice nalaze na istoj razini podjele s načinskima (tim se nazivom označuje vrsta priložnih rečenica),

u trećima se one ne označuju zasebnim nazivom nego se primjeri takvih rečenica navode među primjerima ostalih načinskih rečenica.⁶ To je posljedica i različitih sustava podjele, koji se nužno odražavaju i na naziv i na njegovu definiciju (jer ona odražava hijerarhijski status pojma i naziva). Primjerice, iako među jezikoslovcima postoji suglasnost o tome da nema namjere bez uzroka, namjerne/finalne rečenice u hrvatskim su gramatikama posebna vrsta priložnih rečenica iako bi ih se moglo tumačiti kao podvrstu uzročnih, odnosno rečenica koje uz uzrok izriču i namjeru.⁷ Iz poglavlja o nazivu *apozicijska/apozitivna rečenica* i odnosu apozicijskih i atributnih rečenica može se iščitati i da se problem razredbene hijerarhije može protegnuti i na atributne i apozicijske rečenice. Naravno, svi se ti hijerarhijski problemi preslikavaju i na nižu razinu, pa bi u gramatici koja usporedbene rečenice razumije kao vrstu načinskih, i priložna oznaka usporedbe trebala biti vrsta priložne oznake načina, u gramatici koja namjerne rečenice razumije kao vrstu uzročnih, priložna bi oznaka namjere trebala biti vrsta priložne oznake uzroka, u gramatici koja apozicijsku rečenicu razumije kao vrstu atributne, i apozicija bi se trebala tumačiti kao vrsta atributa.⁸

Toj skupini naziva koji se različitim gramatikama drukčije definiraju, te su stoga višeznačni jezikoslovni nazivi, pripadaju i npr. nazivi *odnosna/relativna rečenica* te nazivi *objasnidbena rečenica* i *dopunska rečenica*.

Nakon uvodnoga poglavlja o podjeli zavisnosloženih rečenica u hrvatskim gramatikama navedenim ćemo se redom osvrnuti na neke od navedenih problema. To su:

- sastavljeno/nesastavljeno pisanje naziva *zavisno složena / zavisnosložena rečenica*
- odnos i uporaba domaćega i internacionalnoga nazivlja zavisnosloženih rečenica
- odnos naziva *priložna/adverbna/adverbijalna rečenica*

⁶ Više o tome u Horvat i Mihaljević (2007).

⁷ „I namjerne ili finalne rečenice slične su uzročnicima, i to zato što značenja uzroka i namjere imaju izravnih dodirnih točaka. Namjera bi se, naime, mogla odrediti kao poseban tip uzroka, pa bi se moglo reći da uzrok uključuje namjeru, ali da ne može biti obratno, tj. da namjera ne može uključivati uzrok. Tako npr. u rečenici *Otišli su u šumu da naberu gljiva*. zavisna surečenica (*da naberu gljiva*) ne označuje samo namjeru, cilj s kojim se vrši radnja glagola osnovne surečenice (*otići*), nego je to istodobno i uzrok, usp. *Otišli su u šumu zato što bi htjeli nabrati gljiva*.” (Silić i Pranjeković 2005: 345).

⁸ Npr. u Mrazović i Vukadinović (1990: 321) apozicija se definira kao posebna vrsta atributa koja se pojavljuje uz imenice i zamjenice te katkad uz priloge za mjesto i vrijeme.

- odnos naziva *poredbena/usporedna/usporedbena rečenica*
- odnos naziva *pogodbena/uvjetna rečenica*
- odnos naziva *apozitivna/apozicijska rečenica* te odnos tih rečenica prema *atributnim rečenicama*
- višeznačnost naziva *odnosna/relativna rečenica* i sinonimni nizovi u nazivima vrsta odnosnih rečenica.

1. Korpus i metodološki okvir

Ovaj se rad temelji na odabranim hrvatskim gramatikama i tradicionalnome pristupu sintaksi.⁹ U obzir se u njemu uzimaju suvremene tradicionalne hrvatske gramatike, čiji se popis nalazi na kraju rada. U radu primjenjujemo sinkronijski pristup.

2. Dosadašnja istraživanja

O nazivlju zavisnosložene rečenice opširno je pisao Ivo Pranjković u radu *Vrste zavisnosloženih rečenica* (1993.)¹⁰ te razlučio tri osnovna klasifikacijska kriterija za sve zavisnosložene rečenice: formalni, funkcionalni i strukturno-semantički.

Formalni se kriterij temelji na sredstvima veze između glavnoga i zavisnoga dijela zavisnosložene rečenice, koja mogu biti eksplicirana vezna sredstva (ve-

⁹ Npr. u knjizi *Hrvatski crkvenoslavenski jezik* (2014: 351) složene se rečenice dijele na parataksu i hipotaksu, koja uključuje odnosne/relativne i priložne rečenice; odnosne se rečenice dijele na subjektne, objektne i atributne; poslije piše da se dijele na subjektne, objektne, atributne i priložne, a priložne se rečenice dijele na mjesne, vremenske, načinske i poredbene, uzročne, posljedične, namjerne, pogodbene i dopusne. U Quirkovoj i Greenbaumovoj engleskoj gramatici (1966: 232) piše: „Dependent clauses may be classified either by structural type, i.e. in terms of the elements they themselves contain or by function, i.e. the part they play in the superordinate clause.” te se po strukturi razlikuju finitne surečenice (*finite clause*), nefinitne surečenice (*non-finite clause*) i neoglagoljene surečenice (*verbless clause*), a po funkciji se dijele na surečenice koje imaju funkciju subjekta (*subject*), izravnoga objekta (*direct object*), subjektne dopune (*subject complement*), neizravnoga objekta (*indirect object*), objektne dopune (*object complement*), adjunkta (*adjunct*), disjunkta (*disjunct*) te konjunkta (*conjunct*). Latinske gramatike ne spominju predikatnu rečenicu.

¹⁰ Nazivljem zavisnosloženih rečenica bavio se i Luka Vukojević (2007.), a općenito su se nekih sintaktičkih naziva (naziva *veznik*, naziva za rečenice s veznim sredstvom *ne samo... nego*) u svojim radovima doticali Hudeček i Vukojević. Sa specifičnoga gledišta generativne gramatike mnoge je sintaktičke nazive komentirao i Milan Mihaljević (1998., 2004.).

znici, vezničke riječi, složeni veznici i vezne skupine: vezna sredstva općenito) i intonativna (ili katkad nulta) vezna sredstva. Rečenice s vezničkim riječima dijele se na zavisnoupitne i odnosne, a rečenice s veznicima (s obzirom na značenja veznika) na uzročne, namjerne, vremenske, posljedične, izrične, dopusne, pogodbene, poredbene i rečenice neupravnoga govora. Pri primjeni toga klasiifikacijskoga kriterija u prvome se planu nalaze vezna sredstva (pritom se pojavljuje i problem višeznačnosti pojedinih veznika), a zanemaruje se strukturni i funkcionalni aspekt te bezvezničke rečenice.

Funkcionalni kriterij prevladava u velikoj većini gramatika hrvatskoga jezika (Brabec, Hraste i Živković 1970., Težak i Babić 1973., Barić i dr. 1979. i druge) te je dosljedno prisutan u udžbenicima hrvatskoga jezika. Funkcionalni se kriterij temelji na usporednosti zavisnih surečenica i dijelova rečeničnoga ustrojstva, odnosno na analogiji između jednostavnih i zavisnosloženih rečenica. „Budući da je zavisna rečenica dio gramatičkoga ustrojstva glavne rečenice, zavisno složene rečenice po toj se gramatičkoj ulozi razvrstavaju na **subjektne, predikatne, objektne, priložne (adverbne) ili atributne.**” (Težak i Babić 2004: 261)¹¹; „Kako zamjenjuju dio proste rečenice, možemo ih podijeliti na subjektne, predikatne, objektne i adverbne.” (Brabec, Hraste i Živković 1970: 203). U gramatikama su najčešće formulacije u kojima se tvrdi da se zavisna surečenica uvrštava na mjesto jednoga od članova rečeničnoga ustrojstva glavne rečenice (subjekta, imenskoga predikata, atributa, objekta ili priložne oznake). Nedostatak je toga kriterija što se rečenice s istom strukturom zavisnoga dijela i istim smislaonim odnosom svrstavaju u različite skupine.¹² U tome se smislu može razumjeti i ova napomena: „Kad je riječ o subjektivnim rečenicama izričnoga tipa (npr. *Priča se da bi opet moglo biti rata.*), u njima zavisna surečenica funkcionira doduše kao subjekt, ali se u složenu rečenicu uvrštava prema leksičkim svojstvima predikata osnovne surečenice (riječ je o glagolima govorenja, mišljenja, osjećanja i sl.).

¹¹ Navedena je podjela po službi koju zavisna surečenica ima u odnosu na predikat ili imensku riječ u glavnoj surečenici; o podjeli temeljem drugih kriterija bit će više riječi dalje u tekstu.

¹² „Slabost funkcionalnog pristupa klasiifikaciji zavisnosloženih rečenica očituje se i kod rečenica s korelativima. U većini slučajeva takve se konstrukcije određuju prema sintaktičkoj funkciji korelativa: Ono što si rekao nije točno. (subjektivna), Onome što si rekao nemam što dodati. (objektivna) ili To je ono što si rekao. (predikatna). Također je sporan i status konstrukcija s dva demonstrativa koji pripadaju različitim vrstama riječi. Primjer takve rečenice je: Uspjeh je takav i toliko mu se radovao da je to sve iznenadilo. Ovdje se može dogoditi da ista konstrukcija bude svrstana u dva različita tipa. Još jedna slabost, ili kontradikcija, ove klasiifikacije leži u činjenici da se subjekt (primjerice, u rečenici *Tko rano rani, dvije sreće grabi.*) proglašava zavisnom rečenicom.” (Pranjaković 1993: 86).

Zato u takvim složenim rečenicama dolazi zapravo do svojevrsne neutralizacije između subjektivnih i objektivnih rečenice. Naime, razlika između subjektivne rečenice *Priča se da bi opet moglo biti rata.* i objektivne rečenice *Pričaju da bi opet moglo biti rata.* nije u ustrojstvu zavisne surečenice ni u odnosu između osnovne i zavisne surečenice, nego u obliku predikata osnovne surečenice, samo u tome što je predikat osnovne surečenice subjektivnih rečenica pasivan ili pasiviziran, a predikat objektivnih rečenica aktivan glagolski oblik...” (Silić i Pranjković 2005: 330). Da se funkcionalna klasifikacija zadržava samo na utvrđivanju funkcionalnoga odnosa između osnovne i zavisne surečenice, pokazuje i činjenica da se u gramatikama u kojima se ona provodi zavisnosložene rečenice različite strukture i s različitim vrstama veznih sredstava često nalaze u istoj skupini,¹³ npr. *Tko čeka, dočeka., Znanstvenim je istraživanjem dokazano da duhan nije uopće ljekovita biljka., Neka bude tako kako si rekao.* (primjeri subjektivnih rečenica, Težak i Babić 2004: 263–264) te ti primjeri pokazuju kako se funkcionalna klasifikacija zadržava samo na utvrđivanju funkcionalnoga odnosa između glavnoga i zavisnoga dijela zavisnosloženih rečenica.

Treća je vrsta klasifikacije zavisnosloženih rečenica strukturno-semantička klasifikacija. koja nije zaživjela u hrvatskim gramatikama. Ona se temelji na dihotomiji raščlanjenost – neraščlanjenost. Kod raščlanjenih rečenica zavisni se dio odnosi na glavni kao na cjelinu, a kod neraščlanjenih na jednu riječ koju zavisna rečenica dopunjuje ili objašnjava. Kod raščlanjenih rečenica vezna sredstva određuju značenje rečenice i najvažniji su njihov strukturni element. Za neraščlanjene rečenice važniji su drugi elementi strukture. Struktura zavisnoga dijela u njima uvjetovana je strukturom glavnoga.¹⁴

¹³ Najčešće kad je riječ o subjektivnim, objektivnim i atributivnim rečenicama.

¹⁴ Primjerice, V. A. Belošapkova (1977.) zavisnosložene rečenice dijeli ovako:

raščlanjene rečenice	odnosno-proširujuće rečenice	
	determinativne rečenice	uzročne, pogodbene, namjerne, dopusne, posljedične, vremenske, poredbene te rečenice korespondencije ili podudaranja (primjerice, <i>Što je duže čekao, bivalo mu je sve mučnije.</i>)
neraščlanjene rečenice	adverbalne rečenice	rečenice kojima je struktura određena gramatikom
		rečenice kojima je struktura određena značenjem
	zamjeničko-suodnosne, tj. strukture s korelativnom vezom	

Autor u nastavku članka tvrdi da nijedna od klasifikacija nije dovoljno iscrpna i da svaka od njih ima i prednosti i nedostataka, pa bi problem klasifikacije trebalo shvaćati kao polazište u sintaktičkim istraživanjima. Ističe važnost što jasnijih i što utemeljenijih dihotomija pri bavljenju klasifikacijama zavisnosloženih rečenica, primjerice važnost već spomenute dihotomije raščlanjenost – neraščlanjenost ili distinkcije između restriktivnih i nerestriktivnih relativnih rečenica, a kao nedostatak suvremenih gramatika ističe i odnos prema bezvezničkim rečenicama (primjerice, u *Hrvatskoj gramatici* E. Barić i dr. i Katičićevoj *Sintaksi* sve se bezvezničke rečenice proglašavaju nezavisnosloženima iako i zavisnosložene rečenice mogu biti bezvezničke¹⁵). Pranjković zavisnosložene rečenice bez veznika naziva *implicitnim rečenicama*, a rečenice s veznicima *eksplicitnim rečenicama*. U Silićevoj i Pranjkovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika* složene se rečenice dijele na nezavisnosložene i zavisnosložene rečenice, ali također i na implicitne i eksplicitne složene rečenice, odnosno na rečenice sklopljene bez veznih sredstava i na rečenice koje su povezane veznicima.¹⁶

3. Podjela zavisnosloženih rečenica u hrvatskim gramatikama

U Brabec-Hrašte-Živkovićevoj gramatici (1970.) zavisnosložene rečenice dijele se na prvoj razini podjele po tome na mjesto kojega se dijela glavne surečenice uvrštavaju. Adverbne se rečenice dalje dijele po značenju, a na subjektne, objektne i atributne dalje se primjenjuje podjela po načinu vezivanja, ali i na izrične (tako se dalje dijele subjektne i objektne rečenice) i eksplikativne rečenice (tako se dalje dijele subjektne rečenice).

¹⁵ „I povezivanje i uvrštavanje može biti vezničko i bezvezničko.” (Hudeček i Mihaljević 2017: 144). Iako postoje neupitni primjeri bezvezničkoga povezivanja (bezvezničke koordinacije) i neupitni primjeri bezvezničkoga uvrštavanja (bezvezničke subordinacije – npr. upravni govor), velik se broj bezvezničkih rečenica može preoblikovati i u nezavisnosloženu vezničku rečenicu i u zavisnosloženu vezničku rečenicu, npr.: *Popij lijek, bit će ti bolje. (Popij lijek i bit će ti bolje. Ako popiješ lijek, bit će ti bolje.)*. Prema Silić i Pranjković (2005: 321) rečenica u tome slučaju pripada implicitnim nezavisnosloženim rečenicama.

¹⁶ Kad je riječ o zavisnosloženim rečenicama, ta razlika nije (kao kod nezavisnosloženih) samo u postojanju/odsustvu veznika, „naime, u eksplicitnoj subordinaciji zavisna je rečenica uključena u ustrojstvo nezavisne i nije samostalna u odnosu na nju, ne može se npr. osamostaliti u tekstu, a u implicitnoj subordinaciji nesamostalna je surečenica koja u eksplicitnoj koordinaciji odgovara glavnoj...” (Silić i Pranjković 2005: 320).

Tablica 1. Podjela zavisnosloženih rečenica prema Brabec, Hraste i Živković (1970.)

po tome „kako zamjenjuju dio proste rečenice”	subjektne	odnosne (vežu se odnosnim zamjenicama <i>tko, što</i>)
		zavisno-upitne (vežu se upitnim zamjenicama, upitnim priložima i veznicima <i>li, da li</i>)
		izrične (vežu se veznicima <i>da, e, a</i> u glavnoj se surečenici nalazi glagol govorenja, mišljenja ili osjećanja)
		eksplikativne (objašnjavaju „kakvu imenicu, pridjev, prilog ili glagol”)
	predikatne	
	atributne	odnosne ili relativne (vežu se odnosnim zamjenicama <i>koji, kakav, čiji</i>)
		rečenice koje se vežu odnosnim priložima <i>gdje, kamo, kuda, otkuda, kad</i>
		rečenice koje se vežu veznikom <i>da</i>
		zavisno-upitne rečenice „koje označuju neku imenicu”
	objektne	zavisno-upitne rečenice (vežu se upitnim zamjenicama i upitnim priložima)
		izrične rečenice (koje dopunjavaju glagole govorenja, mišljenja i osjećanja)
	adverbnе (po značenju)	načinske
		poredbene
		mjesne
		vremenske
		uzročne
posljedične		
namjerne		
pogodbene		
dopusne		
po načinu vezanja	odnosne ili relativne (vežu se odnosnim zamjenicama ili odnosnim priložima za mješto)	
	upitne ili interogativne (vežu se upitnim zamjenicama i upitnim priložima)	
	vezničke ili konjunkcijske (vežu se veznicima: <i>da, e, eda, da li</i> itd.)	

Izvan podjela ostaju izrične rečenice koje „nemaju veze ni sa značenjem ni s načinom vezanja. One nose ime po glagolu od kojega zavise, tj. po glagolima izricanja ili govorenja.” (Brabec, Hraste i Živković 1970: 204)

Iako se u toj gramatici ne uvodi izričkom podjela na zavisnosložene rečenice s ekspliciranim veznim sredstvom i bez ekspliciranoga veznog sredstava, uz mnoge se vrste rečenica nalaze napomene poput: „Ima realnih pogodbenih rečenica **bez veznika**. U njima mjesto prezenta i veznika stoji imperativ: *Otkini komarcu noge, on sakat dovijeka* znači isto što i: *Ako otkineš noge komarcu, on je sakat dovijeka*.” (1970: 210), „Dopuštanje se može izreći i **bez veznika**, i to glagolskim radnim pridjevima između kojih se nalazi negacija: *Radili – ne radili, sami nećete uspjeti. Htio – ne htio, morat ćeš to primiti*.” (1970: 212). Takve se napomene ipak ne donose sustavno.

U Težakovoj i Babićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika* zavisnosložene se rečenice dijele kao u tablici 2.

Tablica 2. Podjela zavisnosloženih rečenica prema Težak i Babić (2004.)

1. po službi koju zavisna rečenica ima u odnosu na predikat ili imensku riječ u glavnoj rečenici	predikatne, subjektne, objektne, priložne (adverbne), atributne
2. po značenju	mjesne, vremenske, načinske, poredbene, uzročne, namjerne, pogodbene, posljedne, dopusne
3. po načinu vezivanja	odnosne
4. po priopćajnoj svrsi	zavisno upitne, zavisno poticajne
5. po glagolu u glavnoj surečenici	izrične

Razlika prema podjeli koju uvode Brabec, Hraste i Živković jest ta da se u podjeli ne razlikuju razine. Nije naime točno da se zavisnosložene rečenice dijele po značenju kako je navedeno, nego se tako dijele samo priložne rečenice; isto vrijedi i za ostale podjele jer ne obuhvaćaju sve zavisnosložene rečenice, pa bi to trebalo biti jasno naznačeno. Također nije logično prema jednome kriteriju podjele navoditi samo jednu skupinu rečenica, npr. u podjeli po načinu vezivanja navode se samo odnosne rečenice, a u podjeli po glagolu u glavnoj surečenici samo izrične (u objema podjelama vjerojatno se podrazumijeva: i ostale, odnosno: i one koje nisu odnosne; i one koje nisu izrične). U kontekstu bezvezničkoga povezivanja surečenica spominje se samo rečenični niz, dakle, bezvezničko se

povezivanje spominje samo u slučaju nezavisnoloženih rečenica: „rečenice sklopljene nizanjem bez veznika zovu se **bezvezničke** ili **asindetske** nezavisno složene rečenice, a uobičajen im je naziv i **rečenični niz**.” (Težak i Babić 2004: 258)

U Katičićevoj *Sintaksi* govori se o zavisnosloženim (kod Katičića: zavisno složene) rečenicama (bez preoblike ustrojstva) i zavisnom sklapanju rečenica s preoblikom ustrojstva. Zavisnosložene rečenice one su rečenice koje nastaju tako što se zavisna rečenica uvrštava u glavnu uz neki dio rečeničnoga ustrojstva, ali: „Rečenice se mogu sklopiti i tako da uvrštena ishodišna rečenica ne dobije samo mjesto u ustrojstvu druge ishodišne rečenice, nego pri takvu sklapanju gubi i svoje rečenično ustrojstvo, te se zatire svaki trag njegove samostalnosti.” (Katičić 2002: 189). Zavisne surečenice dijeli po mjestu uvrštavanja u glavnu surečenicu na predikatne, subjektne, objektne, adverbne i atributne te po sadržaju uvrštavanja na odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, upitne i poticajne (Katičić 2002: 193). *Upravni i neupravni govor* zasebno je poglavlje, odnosno nije izrijekom uključen ni u jednu od podjela.

U *Hrvatskoj gramatici* Barić i dr. zavisne rečenice po mjestu uvrštavanja u glavnu dijele se na predikatne, subjektne, objektne, adverbne i atributne rečenice, a po sadržaju uvrštavanja na odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, zavisno upitne i zavisno zahtjevne.¹⁷

Tablica 3. Podjela zavisnosloženih rečenica prema Katičić (2002.) i Barić i dr. (1997.)

po mjestu uvrštavanja u glavnu	predikatne, subjektne, objektne, adverbne, atributne
po sadržaju uvrštavanja	odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, zavisno upitne (Katičić: upitne) i zavisno zahtjevne (Katičić: poticajne)

¹⁷ Dubravko Škiljan u *Pogledu u lingvistiku* upotrebljava nešto drukčije nazivlje, ali zastupa istu podjelu kakva se nalazi u Katičićevoj *Sintaksi* i u *Hrvatskoj gramatici* E. Barić i dr. Zavisne rečenice prema sintaktičkoj funkciji dijeli na subjektne, objektne, predikatne i adverbijalne rečenice, a prema sadržaju na vremenske, namjerne, načinske, izrične, uzročne, posljedične, pogodbene, dopusne, odnosne, upitne itd. (Škiljan 1994: 103).

Dalje se rečenice koje pripadaju podjeli po sadržaju uvrštavanja dijele po veznim sredstvima koja se u njima nalaze (npr. načinske se rečenice dijele na rečenice s prilogom *kako*, na rečenice s „prilogom *kao što*”¹⁸, rečenice s „prilogom *kao da*”, rečenice s količinskim prilogom *koliko*, rečenice s vezničkim prilogom *što*). U tim je gramatikama s podjelom rečenica povezan isti problem kao u Težakovoj i Babićevoj gramatici, naime, ne razlikuju se razine podjele. Tako se na mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene i dopusne dijele samo priložne, a ne sve zavisnosložene rečenice te, također, odnosno, izrične, zavisnoupitne i zavisnozahtjevne (u toj gramatici: zavisno upitne, zavisno zahtjevne) mogu biti samo neke, a ne sve zavisnosložene rečenice, a to iz dane podjele nije razvidno. Jasno je da je podjela po sadržaju uvrštavanja sekundarna podjela, odnosno da treba u podjelu uvesti još jednu hijerarhijsku razinu te rečenice dobivene podjelom po mjestu uvrštavanja u glavnu dijeliti dalje po sadržaju uvrštavanja.

U *Praktičnoj gramatici hrvatskoga jezika* Dragutina Raguža podjela se rečenica zamjetno razlikuje od podjela u gramatikama koje joj prethode. On zavisnosložene rečenice na prvoj razini dijeli na rečenice s veznicima i na rečenice bez veznika (kao i nezavisnosložene rečenice) te potom dalje rečenice s veznicima dijeli s obzirom na to jesu li njihove zavisne surečenice dopune ili objašnjenja (te rečenice imaju veznik *da*) ili su one odredbe neke imenske riječi glavne surečenice (te rečenice kao vezno sredstvo imaju odnosnu zamjeničku riječ „koja se može predočiti kao zamjenica tipa *što* (dakle, i *koji*, *kad*, čiji, *kakav*, *kako*, *gdje* itd.)” (1977: 392). U prvu skupinu spadaju izrične, namjerne i posljedične rečenice, a u drugu odnosne i uzročne rečenice. „Pogodbene i dopusne rečenice zaseban su slučaj”, tvrdi Raguž te ih svrstava u zasebnu skupinu priključenih zavisnih rečenica.

¹⁸ Takve su formulacije zaista sporne ako se prilog razumije onako kako je definiran i u toj gramatici i u ostalim gramatikama koje se spominju u radu, odnosno kao vrsta riječi.

Tablica 4. Podjela zavisnosloženih rečenica prema Raguž (1997.)

rečenice bez veznika	dopunske		
	zavisno upitne		
	zavisno usklične		
rečenice s veznicima	uključene (uvrštene)	zavisne rečenice dopune su ili objašnjenja (veznik <i>da</i>)	izrične (deklarativne)
			namjerne (finalne)
			posljedične (konzekutivne)
	zavisne rečenice odredbe su neke imenske riječi glavne rečenice (kao vezno sredstvo ima- ju odnosnu zamjениčku riječ ¹⁹)	odnosne (relativne)	identifikacijske s veznikom i zamjenicom <i>što</i>
			identifikacijske sa zamje- nicom <i>tko</i>
			identifikacijske sa zamjeničkim pridjevom <i>koji</i>
			posvojne sa zamjeničkim pridjevom <i>čiji</i>
			kvalitativne i količinske sa zamjeničkim pridjevima <i>kakav i kolik</i>
			vremenske
			mjesne
načinske i poredbene			
količinske sa zamjeničkim prilozima <i>koliko, što</i>			
	uzročne (kauzalne)		
priključene	pogodbene (kondicionalne)		
	dopusne (koncesivne)		

U Silićevoj i Pranjkovićevoj gramatici zavisnosložene rečenice po zastupljenosti veznoga sredstva dijele se na eksplicitne i implicitne zavisnosložene rečenice, po tome odnosi li se sadržaj zavisne surečenice na cijelu osnovnu surečenicu ili na samo jedan od njezinih članova na neraščlanjene i raščlanjene zavisno-

¹⁹ Naziv *odnosna zamjenička riječ* odnosi se na „zamjenice tipa *što* (dakle, i *koji, kad, čiji, kakav, kako, gdje* itd.” (Raguž 1997: 392).

složene rečenice. Eksplicitne zavisnosložene rečenice dijele se s obzirom na to zastupa li vezno sredstvo koju od sastavnica osnovne surečenice ili ne zastupa nijednu sastavnicu, a ni osnovnu surečenicu u cjelini na odnosne/relativne zavisnosložene rečenice te na ostale zavisnosložene rečenice. S obzirom na to kako se zavisna surečenica odnosi prema osnovnoj, zavisnosložene se rečenice dijele na predikatne, subjektne, objektne, priložne i atributne. Ta se podjela uzima kao osnovna, pa se unutar skupina tamo gdje je to primjenjivo (kod subjektivnih i objektivnih rečenica), razlikuju odnosne, zavisnoupitne i izrične rečenice, priložne se rečenice dijele na mjesne, vremenske, načinske, usporedne, uzročne, posljedične, namjerne, uvjetne i dopusne rečenice, a atributne na restriktivne i nerestriktivne. Implicitne se zavisnosložene rečenice dijele na rečenice s izjavnim riječima i na rečenice s upućivačkim riječima.

Tablica 5. Podjela zavisnosloženih rečenica prema Silić i Pranjković (2005.)

po zastupljenosti veznoga sredstva	eksplicitne (sindetske, vezničke)	po tome zastupa li vežno sredstvo koju od sastavnica osnovne surečenice ili ne zastupa nijednu sastavnicu, a ni osnovnu surečenicu u cjelini	odnosne (relativne)	
			ostale	
		po tome kako se zavisna surečenica odnosi prema osnovnoj	predikatne	
			subjektne	odnosne
zavisnoupitne				
izrične				
objektne	odnosne			
	zavisnoupitne			
	izrične			
priložne (adverbijske)	mjesne (lokalne)			
	vremenske (temporalne) <i>podskupina</i> : terminativne (granične) vremenske rečenice			
	načinske (modalne)			
	usporedne (komparativne) <i>podskupina</i> : raščlanjene usporedne rečenice (rečenice korespondencije)			
	uzročne (kauzalne)			
	posljedične (konsekutivne)			
	namjerne (finalne)			
	uvjetne (kondicionalne) <i>podskupine</i> : stvarne (realne) moguće (potencijalne) nestvarne (irealne)			
	dopusne (koncesivne) <i>podskupine</i> : uzročnodopusne uvjetnodopusne			
	atributne	restriktivne (odredbene)		
		nerestriktivne (dopunske)		
	implicitne (asindetske)	s izjavnim riječima		
s upućivačkim riječima				
po tome odnosi li se sadržaj zavisne surečenice na cijelu osnovnu rečenicu ili na samo jedan njezin član	raščlanjene			
	neraščlanjene			

4. Nazivlje zavisnosložene rečenice

4.1. Zavisno složena / zavisnosložena rečenica

U nazivlju zavisnosloženih rečenice postoji nekoliko naziva koji se u različitim gramatikama različito zapisuju, npr. *zavisno složena / zavisnosložena rečenica*, *zavisno upitna / zavisno-upitna / zavisnoupitna rečenica*. Za složene rečenice koje sadržavaju više od dvije surečenice u hrvatskim se gramatikama, udžbenicima hrvatskoga jezika i jezikoslovnoj literaturi upotrebljavaju nazivi *višestruko složene rečenice*, *višestrukosložene rečenice* te *mногоstruko složene rečenice*.

U tablicama koje slijede prikazano je koji se od spomenutih naziva upotrebljava u kojoj gramatici.

Tablica 6. Raspodjela naziva koji se u hrvatskim gramatikama pišu sastavljeno i nesastavljeno

zavisno složena rečenica	zavisnosložena rečenica
Brabec, Hraste i Živković; Težak i Babić, Barić i dr.; Katičić; Raguž; Ham	Silić i Pranjković; Hudeček i Mihaljević

zavisno upitna rečenica	zavisnoupitna rečenica	zavisno-upitna rečenica
Težak i Babić (i <i>zavisno poticajna</i>); Barić i dr. (i <i>zavisno zahtjevna</i>); Katičić (i <i>zavisno poticajna</i>); Raguž	Silić i Pranjković	Brabec, Hraste i Živković

višestruko složena rečenica*	višestrukosložena rečenica	mногоstruko složena rečenica ²⁰
Hudeček i Mihaljević	Silić i Pranjković	Brabec, Hraste i Živković; Težak i Babić; Barić i dr.; Katičić; Raguž

* Simeon ima i *višestruko zavisno složene* i *višestruko nezavisno složene rečenice*.

²⁰ Markusi (2004.) ima *mногоstrukosložena rečenica*.

Babić-Finka-Moguševi pravopisi ni Babić-Mogušev pravopis nemaju u rječniku nijednu od navedenih natuknica, nema je ni u Anićevu i Silićevu pravopisu. U pravopisu Matice hrvatske nalazi se natuknica *zavisnosloženi*, a u pravopisu IHJJ-a (Jozić i dr. 2013: 50) *zavisnosloženi* i *višestruko složeni*.

Riječ *zavisnosloženi* piše se kao jedna riječ temeljem pravopisnoga pravila da se kao jedna riječ pišu dvije sastavnice koje označuju jedan pojam i imaju jedan naglasak, a koje su povezane spojnikom *-o* ili nastale srastanjem. *Višestruko složeni* piše se nesastavljeno zbog duljine naziva, odnosno zbog činjenice da bi u sastavu složenice bila i sraslica *višestruko*.

Iako hrvatskomu standardnom jeziku pripada i riječ *više* (koja se nalazi u tvorenci *višestruk*) i riječ *mnogo* (koja se nalazi u tvorenci *mnogostruk*), prednost se može dati nazivu *višestruko složena rečenica* pred nazivom *mnogostruko složena rečenica* jer *mnogo* upućuje na veću količinu čega, a *višestruko složena rečenica* može se sastojati i od tri surečenice te pojmu bolje odgovara opis koji implicira da je riječ o rečenici koja ima više od dvije surečenice. *Više* sudjeluje i u tvorbi drugih naziva koji ističu da je čega više (od dva, od tri, od uobičajenoga, od očekivanoga), a ne nužno mnogo (*višečestični*, *višegodišnji*, *višedijelni*, *višeimenost*, *višejezičnost*).

4.2. Domaće i internacionalno nazivlje zavisnosloženih rečenica

Zanimljivo je pitanje i raspodjele i uporabe domaćega i internacionalnoga nazivlja, osobito u istome priručniku. Može se naime primijetiti da je posebnost hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja da sadržava dvije usporedne nomenklature: jednu čine nazivi internacionalizmi, a drugu hrvatski nazivi. Pritom za sve pojmove ne postoje ili nisu u uporabi (zastarjeli su) svi hrvatski nazivi, tako da je za hrvatsko gramatičko nazivlje potpunija nomenklatura naziva internacionalizama – u njoj nema praznih mjesta kojih ima u hrvatskoj nomenklaturi (primjerice, u suvremenome jeziku posve su ustaljeni nazivi *predikat*, *subjekt*, *objekt*, *atribut*, *apozicija*, pa su u skladu s tim ustaljeni i nazivi sa sastavnicom koja je internacionalizam: *predikatna rečenica/surečenica*, *subjektna rečenica/surečenica*, *objektna rečenica/surečenica* itd., ali u istome se nizu upotrebljava i naziv *priložna rečenica*, uz internacionalne nazive *adverbna/adverbijalna rečenica*). Međutim, u mnogim su slučajevima, kao kad je, primjerice, riječ o

priložnim zavisnosloženim rečenicama, jezikoslovnomu pojmu pridružena dva naziva: hrvatski i internacionalizam (npr. *vremenska rečenica* i *temporalna rečenica*, *mjesna rečenica* i *lokalna rečenica* itd.). Kad bi se postupalo isključivo u skladu s načelom sustavnosti, bilo bi logično i u tome slučaju dati prednost nazivu sa sastavnicom internacionalizmom. Međutim, načelo davanja prednosti hrvatskomu nazivu (osobito u gramatičkoj tradiciji veoma dobro potvrđenomu nazivu kojemu prednost daju i gramatike u svojemju metajeziku) ipak govori u prilog tomu da se u nazivima vrsta priložnih rečenica prednost daje hrvatskim nazivima: *vremenska rečenica*, *mjesna rečenica* itd. pred nazivima sa sastavnicom internacionalizmom: *temporalna rečenica*, *lokalna rečenica* itd.

Navođenju naziva u tome slučaju (hrvatskoga naziva i internacionalizma / naziva sa sastavnicom internacionalizmom) svakako bi gramatike trebale pristupati sustavno.

U Brabec-Hraste-Živkovićevoj gramatici navode se u naslovu samo hrvatski nazivi vrsta priložnih rečenica, ali se u prvoj rečenici spominje i naziv sa sastavnicom internacionalizmom, npr. „Zavisne rečenice koje kazuju kako se vršila radnje glavne rečenice jesu načinske ili modalne rečenice.” Navode da su vrste pogodbenih rečenica: stvarne ili realne, moguće ili potencijalne te nestvarne ili irealne pogodbene rečenice (1970: 210–211) te se ti nazivi u odlomku u kojemu se o njima govori upotrebljavaju kao istovrijedni, npr.: „Ima realnih pogodbenih rečenica bez veznika.” „U mogućim rečenicama uzimaju se veznici *ako* i *kada* s kondicionalom u zavisnim rečenicama.” U Težakovoj i Babićevoj gramatici ne navode se usporedni internacionalni nazivi. Silić i Pranjkić dosljedno, već u naslovu pojedinoga poglavlja, uz hrvatski naziv u zagradama donose i internacionalizam, npr. *Mjesne (lokalne) rečenice*. Katkad se, kad je on posve običan i kad hrvatski naziv nije zaživio, upotrebljava samo internacionalni naziv (npr. *gradacijska rečenica*). Katičić u naslovima ima hrvatski naziv, ali u tekstu navodi i internacionalni.

Tablica 7. Hrvatski i internacionalni nazivi vrsta zavisnosloženih rečenica u hrvatskim gramatikama

vremenske ili temporalne Silić i Pranjković; Brabec, Hraste i Živković ²¹	
mjesne ili lokalne Silić i Pranjković; Brabec, Hraste i Živković	
uzročne ili kauzalne Silić i Pranjković; Brabec, Hraste i Živković; Raguž	
posljedične ili konzekutivne Brabec, Hraste i Živković; Raguž	posljedične ili konsektivne Silić i Pranjković
namjerne ili finalne Silić i Pranjković; Brabec, Hraste i Živković; Raguž	
pogodbene ili kondicionalne Brabec, Hraste i Živković; Raguž	uvjetne ili kondicionalne Silić i Pranjković
dopusne ili koncesivne Silić i Pranjković; Brabec, Hraste i Živković; Raguž	
načinske ili modalne Silić i Pranjković; Brabec, Hraste i Živković	
poredbene ili komparativne Brabec, Hraste i Živković	usporedbene (pogodbene, komparativne) Silić i Pranjković
objasnidbene (eksplikativne) Silić i Pranjković; Brabec, Hraste i Živković; Raguž	
odnosne (relativne) Silić i Pranjković; Brabec, Hraste i Živković; Raguž	

²¹ Vremenske ili temporalne, mjesne ili lokalne te načinske ili modalne / poredbene ili komparativne Raguž nema iako uglavnom navodi internacionalne nazive.

Pri normiranju jezikoslovnoga nazivlja u sukobu se mogu naći tri načela: temeljno načelo da prednost ima hrvatski naziv, načelo da prednost ima naziv koji pripada sustavu (temeljem toga načela često bi prednost imao internacionalizam pred hrvatskom riječju, kao što se u ovome radu pokazuje na primjeru naziva *adverbna/priložna/adverbijalna rečenica*) te načelo da prednost ima češći naziv. Ako postoji i hrvatski i internacionalni naziv, prednost bi trebalo dati hrvatskomu nazivu. Ne bi trebalo donositi rješenja kao u gramatici Barić i dr., u kojoj se poglavlje naslovljeno *Pogodbene rečenice* dijeli na potpoglavlja *Realne pogodbene rečenice s veznikom ako*, *Eventualne pogodbene rečenice s veznikom ako*, *Potencijalne pogodbene rečenice s veznikom ako* itd.

Internationalizam sinoniman nazivu *posljedične rečenice* pojavljuje se i u liku *konsekutivne rečenice* (Silić i Pranjković 2005) i u liku *konzekutivne rečenice* (Brabec, Hraste i Živković 1970, Raguž 1997). Pridjev *konsekutivni* izveden je prema latinskome pridjevu *consecutivus*, koji znači znači ‘sljedeći; koji iz čega proizlazi’. Neke od riječi latinskoga podrijetla koje imaju suglasnički skup *ns* u latinskome jeziku preuzimaju se tako da se taj skup zamjenjuje s *nz* (Hudeček, Mihaljević i Vukojević ur. 1999: 286), ali to se u pravilu odnosi na razmjerno stare posuđenice. Ta se zamjena provodi nesustavno, pa smatramo da se u spomenutome paru internacionalizama, s obzirom na to da su uobičajeni nazivi *konsekutivno prevođenje* ili (u logici) *konsekutivne oznake* te da se naziv *konsekutivne rečenice* pojavljuje u nizu relevantnih izvora, prednost može dati nazivu *konsekutivne rečenice*.

4.3. Priložne/adverbne/adverbijalne rečenice

Jedna od nelogičnosti u nazivlju zavisnosloženih rečenica jest naziv *priložne/adverbne/adverbijalne rečenice*, koji se nalazi u kohiponimnome odnosu s nazivima *predikatne rečenica*, *subjektne rečenice*, *objektne rečenice*, *atributne surečenice*. Pridjev *priložni* izveden je od naziva *prilog*, kojim se označuje vrsta riječi. S obzirom na to da se nazivom *priložne rečenice* označuju zavisnosložene rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava na mjesto priložne oznake (adverbijala) glavne surečenice (klasična definicija u gramatikama koje primjenjuju funkcionalni kriterij u klasifikaciji rečenica), odnosno u kojima se zavisna surečenica odnosi prema glavnoj kao priložna oznaka prema predikatu (definicija

prema Silić i Pranjković 2005: 334), bilo bi logično da je naziv tih rečenica izveden ili od hrvatskoga naziva *priložna oznaka* ili od internacionalizma *adverbijal*. Naziv *priložne rečenice* (uz naziv *adverbne rečenice*, koji je problematičan iz istoga razloga, i naziv *adverbijalne rečenice*) prihvaćen je u hrvatskim gramatikama i općeprihvaćen u udžbenicima, te se pri odlučivanju o tome kojemu od tih naziva treba dati prednost u sukobu nalazi nekoliko terminoloških načela.²² Temeljem načela da prednost ima domaći naziv, prednost bi trebalo dati nazivu *priložne rečenice*, koji, iako nije dobro tvoren (nije tvoren od naziva *priložna oznaka*, nego od naziva *prilog*, čime se krši terminološko načelo prema kojemu bi naziv trebao odgovarati pojmu kojemu je pridružen i odražavati svoje mjesto u pojmovnome sustavu) ima snažno uporište i u načelu potvrđenosti u uporabi. Temeljem načela da naziv mora biti usklađen s pravilima standardnoga jezika, prednost bi trebalo dati nazivu *adverbijalne rečenice* jer je on dobro tvoren od naziva *adverbijal*, što je internacionalni naziv za priložnu oznaku. Davanjem prednost nazivu *adverbijalne rečenice* na temelju načela sustavnosti moglo bi se upitati i treba li nazivu *adverbijal* dati prednost pred nazivom *priložna oznaka* (tako bi nazivi *adverbijal* i *adverbijalna rečenica* bili u sustavnome odnosu, a naziv *adverbijal* bi se i bolje uklapao u niz internacionalizama kojima se označuju ostali rečenični dijelovi: *predikat*, *subjekt*, *objekt*, *atribut*, *apozicija*). Smatramo da ipak prednost treba dati hrvatskomu nazivu *priložne rečenice* zbog njegove ustaljenosti (a i mogućnosti da se tumači kao elipsa naziva *priložno-označne rečenice*, koji nije nikad ni predložen, po svoj prilici zbog dužine i zapisa s dva *o*), a umjesto internacionalnoga naziva *adverbne rečenice* bilo bi bolje upotrebljavati naziv *adverbijalne rečenice*, pa barem tako ispraviti nepreciznost hrvatskoga naziva. U prilog nazivu *priložne rečenice* govori i činjenica da taj naziv ne dovodi do zabune (jer nema rečenice uvrštene na mjesto priloga).

²² O terminološkim načelima opširno piše Mihaljević (1998.) te Hudeček i Mihaljević (2012.). Osnovna su terminološka načela 1. domaće riječi imaju prednost pred stranima, 2. nazivi latinskoga i grčkoga podrijetla imaju prednost pred nazivima preuzetim iz engleskoga, francuskoga, njemačkoga itd., 3. prošireniji naziv ima prednost pred manje proširenim, 4. naziv mora biti usklađen s (fonološkim, morfološkim, tvorbenim, sintaktičkim) sustavom hrvatskoga standardnog jezika, 5. kraći nazivi imaju prednost pred duljim, 6. naziv od kojega se lakše tvore tvorenice ima prednost pred onim od kojega se ne mogu tvoriti tvorenice, 7. naziv ne smije unutar istoga terminološkog sustava imati više značenja, 8. značenje naziva ne smije se bez valjana razloga mijenjati – ako jedan naziv već ima određeno značenje, ne treba istomu nazivu davati nova značenja, 9. naziv ima prednost ako odgovara pojmu kojemu je pridružen i odražava svoje mjesto u pojmovnome sustavu. 1., 4. i 9. načelo smatraju se temeljnim terminološkim načelima. O primjeni terminoloških načela na jezikoslovno nazivlje više u Hudeček i Mihaljević 2018.

Tablica 8. Raspodjela naziva *priložne rečenice*, *adverbne rečenice* i *adverbijalne rečenice* u hrvatskim gramatikama

priložne rečenice	adverbne rečenice	adverbijalne rečenice
Težak i Babić: priložne ili adverbne rečenice**; Silić i Pranjković: priložne (adverbijalne); Hudeček i Mihaljević; Ham	Brabec, Hraste i Živković; Barić i dr.; Katičić*	Silić i Pranjković: priložne (adverbijalne) rečenice

* Katičić ima naslov *Priložna oznaka* (2002: 86), a dalje u tekstu govori samo o *adverbnoj oznaci*.

** Babić (2002: 401) ima „*adverpski* < *adverb* (obič. *adverbni*, *adverbijalni*, *priložni*)”, iz čega se može zaključiti da ta tri pridjeva smatra istoznačnima. Ipak, na drugome mjestu kaže da treba dati prednost obliku *adverbni* ako on nije izveden od *adverbijal*: „A potrebno je primijeniti i opće pravilo da umjesto tuđice prednost treba dati našoj riječi, npr. *priložni* umjesto *adverbijalni* (kad to nije pridjev od imenice *adverbijal!*), *ugovorni* umjesto *kontraktualni* i sl.”

4.4. Poredbene/usporedne/usporedbene rečenice

Rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava na mjesto priložne oznake usporedbe (priložne oznake načina kojom se izriče usporedba), odnosno u kojima se zavisna surečenica odnosi prema osnovnoj surečenici kao priložna oznaka usporedbe prema predikatu označuju se u hrvatskim gramatikama nazivima *poredbene rečenice*, *usporedne rečenice* i *usporedbene rečenice* te nazivom *komparativne rečenice*. Barić i dr., Katičić i Ham nemaju poredbene rečenice kao posebnu vrstu rečenica.

Tablica 9. Raspodjela naziva *poredbene rečenice*, *usporedne rečenice* i *usporedbene rečenice* u hrvatskim gramatikama

poredbene rečenice	usporedne rečenice*	usporedbene rečenice
Brabec, Hraste i Živković; Težak i Babić: načinske ili poredbene rečenice; Raguž	Silić i Pranjković: uspo- redne (komparativne) rečenice	Hudeček i Mihaljević

* Maretić naziv *usporedne rečenice* upotrebljava u drukčijemu značenju: „Glavne su rečenice one koje nijesu ni zavisne ni usporedne. Zavisne su rečenice one koje imaju na početku odnosnu zamjenicu ili odnosni prilog (*kako, gdje, kada*), zatim rečenice namjerne, izrične, uzročne, posljedne, pogodbene, dopusne; usporedne su rečenice sastavne, suprotne, rastavne, zaključne, izuzetne.” (475) Drugim riječima, Maretić nezavisnosložene rečenice (ili njihove surečenice?) zove *usporednim rečenicama*. Maretić govori o načinskim ili poredbenim rečenicama: „Načinske ili poredbene rečenice s veznicima *nego, kamoli, nekmoli* (v. § 501) i posljedne (§ 504) stoje svagda iza glavne, a izrične (§ 502) stoje iza nje ponajviše.”

Među nazivima *poredbena rečenica*, *usporedna rečenica* i *usporedbena rečenica* prednost bi trebao imati naziv *usporedbena rečenica* jer je riječ o nazivu tvorenomu od riječi *usporedba*, kojoj se u hrvatskome standardnom jeziku daje prednost pred riječi *poredba*. Naziv *usporedne rečenice* nema dobro tvorbeno uporište. Naravno, i kad je riječ o nazivima za zavisnu surečenicu koja se prema osnovnoj surečenici odnosi kao priložna oznaka usporedbe prema predikatu, trebalo bi upotrebljavati sukladan naziv *usporedbena surečenica*.

Osim problema povezana s njihovim nazivom, pojavljuje se i pitanje statusa usporedbenih rečenica, odnosno jesu li one zasebna vrsta priložnih rečenica ili su podvrsta načinskih rečenica. Iz danih se pregleda podjela rečenica u gramatikama može vidjeti da ih različite gramatike različito tumače. To je prikazano u Horvat i Mihaljević (2007.).

4.5. Pogodbene/uvjetne rečenice

Rečenice u kojima se zavisna surečenica uvrštava na mjesto priložne oznake uvjeta, odnosno u kojima se zavisna surečenica odnosi prema osnovnoj sure-

čenici kao priložna oznaka uvjeta prema predikatu, označuju se u hrvatskim gramatikama nazivima *pogodbene rečenice*, *uvjetne rečenice* te *kondicionalne rečenice*.

Tablica 10. Raspodjela naziva *pogodbene rečenice* i *uvjetne rečenice* u hrvatskim gramatikama

pogodbene rečenice	uvjetne rečenice
Brabec, Hraste i Živković: pogodbene ili kondicionalne; Težak i Babić; Barić i dr.; Katičić; Raguž: pogodbene ili kondicionalne; Hudeček i Mihaljević	Silić i Pranjković: uvjetne (kondicionalne) rečenice

Sukladno nazivu *uvjetne rečenice* u Silićevoj i Pranjkovićevoj se gramatici upotrebljava i naziv *priložna oznaka uvjeta*. U gramatici Barić i dr. u poglavlju o priložnim oznakama (u toj gramatici: adverbnim oznakama) navodi se da postoje priložne oznake vremena, mjesta, načina, uzroka, razloga, svrhe, položaja, smjera, dopuštanja, mjere, ograničenja, popratnih okolnosti i druge (1995: 429), dakle ne navodi se priložna oznaka pogodbe. Bilo bi logično da priložne oznake koje se navode korespondiraju s vrstama priložnih rečenica.

Nazivu *uvjetne rečenice* trebalo bi dati prednost zbog toga što on jasnije odražava što se tim rečenicama izriče. Naziv *pogodbene rečenice* zastupljeniji je u hrvatskoj gramatičarskoj tradiciji. Pri prihvaćanju naziva *uvjetne rečenice* trebalo bi s njim uskladiti i naziv za priložnu oznaku (priložna oznaka uvjeta), kako je u Silićevoj i Pranjkovićevoj gramatici (2005: 308).

Školske su gramatike, kad je riječ i o podjeli rečenica i o njihovu nazivlju, u ponešto drukčijem položaju od znanstvenih jer se podrazumijeva da slijede nastavne planove i programe, odnosno da upotrebljavaju nazivlje koje se upotrebljava u udžbenicima kako se njihove korisnike ne bi zbunjivalo uvođenjem nazivlja različitoga od onoga koje se pojavljuje u udžbenicima. Ipak smatramo da bi naziv *uvjetne rečenice* trebalo što prije uvesti u poučavanje hrvatskoga jezika te tim nazivom zamijeniti naziv *pogodbene rečenice*, za što je *Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije* objavljen 2019. godine postavio dobar temelj prihvaćanjem naziva *uvjetne rečenice*.

4.6. Apozicijske/apozitivne rečenice i odnos prema atributnima

Tablica 11. Raspodjela naziva *apozicijske rečenice* i *apozitivne rečenice* u hrvatskim gramatikama

apozicijske rečenice	apozitivne rečenice
Silić i Pranjković (vrsta atributnih); Hudeček i Mihaljević (samostalne)	Raguž (vrsta odnosnih); Katičić

Rečenice u kojima se zavisna surečenica prema glavnoj odnosi kao apozicija prema predikatu u nekim se gramatikama nazivaju *apozicijskima*, u drugima *apozitivnima*. Također, dok se u nekim gramatikama te rečenice navode kao vrsta zavisnosloženih rečenica, druge ih gramatike promatraju kao vrstu atributnih rečenica. Tako je, primjerice, u Silićevoj i Pranjkovićevoj gramatici u kojoj se atributne rečenice dijele na *atributne rečenice u užemu smislu (restriktivne)* i *apozicijske rečenice (nerestriktivne)*. One se spominju isključivo u kontekstu restriktivnosti i nemaju zasebno poglavlje.

Raguž ima *apozitivne rečenice* kao sinonim za *nerestriktivne rečenice*; spominje ih samo u kontekstu restriktivnosti, nemaju posebno poglavlje; (on govori i o atributu u apozitivnome položaju). Katičić ima *apozitivne rečenice* također samo kad govori o dometnutim rečenicama (za koje prije objašnjava da su im nerestriktivne podređene, odnosno da su sve nerestriktivne dometnute, ali nisu sve dometnute nerestriktivne).²³ Međutim, naziv *apozitiv* (ni naziv *atributiv*) ne upotrebljava se u suvremenoj hrvatskoj gramatičarskoj praksi, a ne upotrebljavaju ga ni Raguž ni Katičić u svojim gramatikama, tako da nema ni tvorbenoga uporišta za naziv *apozitivne rečenice*.

²³ „U svim je tim primjerima dometnuta rečenica, koje god vrste bila, prema ostalom dijelu složenoga sklopa i u odnosu zavisnoga i u odnosu nezavisnoga sklapanja. Zato i kažemo da je takva zavisna rečenica dometnuta. Neki lingvisti zovu takvo dometanje *apozicija*, pa bi za dometnute zavisne rečenice rekli da su u *apoziciji* ili da su *apozitivne*. Po toj terminologiji apozicija je svako nezavisno sklapanje rečenice s jednakim dijelovima, pa se za ono što ostane kad se uklone dijelovi koji se ponavljaju kaže da je apozicija onom rečeničnom ustrojstvu u nizu iz kojega se ti dijelovi nisu uklonili.

Tako bi bila apozicija i u primjeru

Nahrupila djeca, iz škole

To je rečenični niz

Nahrupila djeca, nahrupila djeca iz škole

S uklonjenim dijelovima koji se ponavljaju. Prema upravo spomenutoj terminologiji bio bi tu drugi član apozicija prvomu.” (Katičić 2002: 405).

Od imenice *apozicija* u skladu s tvorbenim pravilima hrvatskoga jezika moguće je izvesti samo pridjev *apozicijski*, pa nazivu *apozicijska rečenica* treba dati prednost pred nazivom *apozitivna rečenica*.

4.1.7. Značenje naziva *odnosna (relativna) rečenica* i sinonimni nizovi u nazivima vrsta *odnosnih rečenica*

Različite podjele imaju, naravno, i utjecaja na različito značenje određenih naziva. Primjerice, opći gramatički naziv *odnosna/relativna rečenica* u različitim gramatikama ima različito značenje, što se može iščitati iz njegovih definicija. Odnosnim se rečenicama u Težakovoj i Babićevoj gramatici nazivaju rečenice u kojima „ulogu veznika imaju odnosne zamjenice *tko, što, koji, čiji, kakav, kolik*” (2004: 261). U Brabec-Hraste-Živkovićevoj gramatici odnosne se rečenice spominju u kontekstu subjektivnih (1970: 204) i atributivnih rečenica (1970: 2015). U subjektivne rečenice idu: „**Odnosne** rečenice, tj. one subjektivne rečenice koje se vežu odnosnim zamjenicama *tko, što...*”; „U atributivne rečenice idu: 1. **Odnosne** ili relativne rečenice koje se vežu odnosnim zamjenicama *koji, kakav, čiji*. (...) Mjesto *koji* može se uzeti i zamjenica *što*. (...) Ponekad se mjesto *koji, koja, koje* nađe veznik *te*. 2. Rečenice koje se vežu odnosnim priložima *gdje, kamo, kuda, otkuda...*”. Dakle, i u toj se gramatici odnosnim rečenicama smatraju samo rečenice u kojima su vezno sredstvo odnosne zamjenice. Odnosnim se rečenicama u *Hrvatskoj gramatici* E. Barić i dr. nazivaju rečenice u kojima su vezničke riječi: odnosne zamjenice *tko, što, koji, čiji*; odnosni pridjevi *kakav, kolik* i odnosni prilog *što* (1995: 472), a rečenice s ostalim odnosnim priložima ne smatraju se odnosnim rečenicama.²⁴ Katičić odnosne rečenice definira isto kao što su definirane u *Hrvatskoj gramatici* E. Barić i dr.

Iz Raguževe se podjele može jasno vidjeti da odnosnim rečenicama smatra i (sve!) rečenice u kojima su vezna sredstva odnosni prilozi. Dapače, za razliku od svih ostalih gramatika, on među odnosne rečenice uvrštava (bez ikakva

²⁴ Objašnjava se, primjerice, razlika između odnosne rečenice *Kata je utjerala djecu u kuću u kojoj su zagorjeli žganci smrdjeli po ratnom paležu*. i rečenice *Kata je utjerala djecu u kuću gdje su zagorjeli žganci smrdjeli po ratnom paležu*. te se za drugu navedenu rečenicu kaže: „Tako nastala mjesna rečenica jednakovrijedna je odnosnoj. Od odnosne se razlikuje samo svojom vezničkom riječi *gdje*.” (1997: 480)

ograničenja) i one priložne rečenice koje kao vezno sredstvo imaju kakav odnosi prilog (vremenske, mjesne i načinske rečenice) bez obzira na prisutnost/odsutnost imenske riječi u osnovnoj surečenici kojom se označuje mjesto, vrijeme ili način.

Silić i Pranjković također odnosnim rečenicama smatraju i rečenice uvedene odnosnim priložima, ali uz bitno ograničenje: „Odnosne atributne surečenice mogu se uvoditi i odnosnim priložima sa značenjem mjesta, vremena ili načina, s tim da onda u osnovnoj surečenici obvezatno dolaze imenske riječi kojima se označuje mjesto, vrijeme ili način. ... Da je tu stvarno riječ o odnosnim atributnim rečenicama, vidi se po tome što su sve one zamjenjive rečenicama sa zamjenicom *koji...*” (Silić i Pranjković 2005: 355). Naglašava se, dakle, da odnosni prilog može biti sredstvo u odnosnim rečenicama, ali da, naravno, nije dovoljna samo prisutnost odnosnoga priloga kao veznoga sredstva u rečenici da bi rečenica bila odnosna. Osim odnosnih zamjenica u njima može biti i odnosni veznik *što*.

Dalje Raguž (1997: 394) odnosne rečenice dijeli na *obavezne* i *neobavezne* te napominje da se te rečenice u literaturi označuju i drugim nazivima: „Obavezne i neobavezne odnosne rečenice poznate su u literaturi i kao *odredbene* i *objasnidbene*, zatim *atributivne* i *apozitivne*, *restriktivne* i *apozitivne* i sl.” te malo dalje piše: „odnosne rečenice, uz podjelu na obavezne i neobavezne (tj. na *restriktivne* i *apozitivne* ili *odredbene* i *objasnidbene...*)”.

Po stupnju određenosti odnosne zamjeničke riječi Raguž odnosne rečenice dijeli na opće i pojedinačne odnosne rečenice, a podvrsta su općih odnosnih rečenica opće hipotetičke rečenice, u kojima je stupanj neodređenosti najviši, sveobuhvaatan. Raguž ne navodi nerestriktivne prema restriktivne, nego par restriktivne i apozitivne. Odnosne rečenice, uz podjelu na obavezne i neobavezne (tj. na restriktivne i apozitivne ili odredbene i objasnidbene), imaju podjelu po stupnju određenosti odnosne zamjeničke riječi na opće odnosne i na pojedinačne odnosne rečenice, a kao vrsta općih odnosnih rečenica izdvajaju se hipotetičke opće odnosne rečenice. Raguž ima posve drukčiju podjelu odnosnih rečenica prema kojoj sve vremenske, mjesne, načinske i poredbene te količinske s priložima *koliko* i *što* smatra odnosnima jer te vrste rečenica navodi samo u poglavlju *Odnosne (relativne) rečenice*.

Tablica 12. Podjela odnosnih rečenica prema Raguž (1997.)

po tome u kakvu je odnosu zavisna surečenica prema osnovnoj	obavezne (navodi sinonime: odredbene, atributivne, restriktivne)	neobavezne (navodi sinonime: objasnidbene, apozitivne) ²⁵
po stupnju određenosti zamjeničke riječi	opće <i>podvrsta:</i> hipotetičke	pojedinačne

Pranjковиć restriktivnost objašnjava u poglavlju atributne rečenice, ali napominje da nisu sve atributne rečenice obavezno odnosne (niti su, naravno, sve odnosne rečenice uvijek atributne), odnosno, atributne rečenice koje se uvode po značenju antecedenta nisu odnosne, npr. *Odluka da se ide na izbore mnogima se nije svidjela.*

Tablica 13. Podjela odnosnih rečenica prema Silić i Pranjковиć (2005.)

po tome koji rečenični dio vezno sredstvo ili cijela zavisna surečenica zamjenjuje	subjektne odnosne rečenice	
	objektne odnosne rečenice	
	predikatne odnosne rečenice	
	atributne odnosne rečenice	restriktivne (odredbene, atributne „u užem smislu”) atributne rečenice
nerestriktivne (objasnidbene, apozicijske) atributne rečenice		

Tablica 14. Podjela odnosnih rečenica prema Barić i dr. (1997.) i Katičić (2002.)

odredbene	objasnidbene (dometnute, ali dometnute ne moraju nužno biti odnosne)
-----------	--

²⁵ Sve su apozicijske rečenice nužno nerestriktivne, ali jesu li sve objasnidbene ili dopunske nužno apozicijske? Dodatnu terminološku nejasnoću stvara i to što naziv *objasnidbene rečenice* Pranjковиć upotrebljava za vrstu sastavnih, a naziv *dopunske rečenice* Raguž za vrstu zavisnosloženih bezvezničkih rečenica. Naziv *objasnidbene rečenice* dalje Raguž upotrebljava za vrstu zavisnosloženih rečenica, naslov je poglavlja *Izrične (deklarativne) i objasnidbene (eksplikativne) rečenice*; u poglavlju dalje upotrebljava naziv *izrične rečenice*, a nejasno ostaje jesu li mu to sinonimni nazivi (iz kazala se može zaključiti da jesu). U kazalu ima: *objasnidbena rečenica v. izrična; objasnidbene rečenice v. neobavezne.*

Iz podjela je jasno da se one temeljno razlikuju u 1. različitoj uporabi naziva *odnosne* rečenice, 2. po tome što se Raguževa podjela na restriktivne i nerestriktivne odnosne rečenice odnosi na sve odnosne rečenice, a Silić i Pranjković podjelu na restriktivne i nerestriktivne rečenice uvode kod atributnih odnosnih rečenica. Prema Raguževu modelu restriktivne bi se rečenice definirale npr. kao vrsta odnosnih rečenica (definiranih drukčije nego u ijednoj hrvatskoj gramatici), prema Pranjkovićevu kao vrsta atributnih odnosnih rečenica, što je svakako točnije i preciznije ako se slijedi temeljno leksikografsko načelo da definicija počinje prvim nadređenim pojmom. Raguž ni ne može na taj način precizirati definiciju restriktivnih i nerestriktivnih rečenica jer u svojoj podjeli rečenica koja se temelji isključivo na veznim sredstvima nema podjelu prema dijelu osnovne rečenice na čije se mjesto zavisna surečenica uvrštava, dakle, on ni ne upotrebljava nazive *subjektna rečenica*, *objektna rečenica*, *predikatna rečenica* itd.

Osvrnut ćemo se još na sinonimne nizove koji se pojavljuju pri podjeli odredbenih i objasnidbenih rečenica kao vrste atributnih odnosnih rečenica. Uključujemo nazive iz Raguževe podjele odnosnih rečenica općenito jer se ona odnosi na sve, pa stoga i na atributne rečenice. Navodimo ih abecednim redom s istaknutim nazivima u oba niza koji se pojavljuju u svim pregledanim gramatikama:

- atributivne (Raguž), atributne „u užem smislu” (Pranjković), obavezne rečenice (Raguž), **odredbene rečenice** (Raguž, Katičić, Barić i dr., Pranjković), restriktivne rečenice (Raguž, Pranjković)
- apozicijske (Pranjković), apozitivne (Raguž), dopunske rečenice (Pranjković), neobavezne rečenice (Raguž), **objasnidbene rečenice** (Raguž, Katičić, Barić i dr.), nerestriktivne rečenice (Pranjković).

Nazivi *odredbene rečenice* i *objasnidbene rečenice* najpotvrđeniji su nazivi za odnosne atributne rečenice u kojima zavisna surečenica konkretizira značenje imenske riječi u osnovnoj surečenici, odnosno u kojima se zavisna surečenica odnosi na cijelu osnovnu surečenicu. Tim hrvatskim nazivima odgovaraju nazivi s internacionalnom sastavnicom *restriktivne rečenice* i *nerestriktivne rečenice*. Dok se naziv *odredbene rečenice* u svim priručnicima upotrebljava kako bi označio atributne odnosne rečenice u kojima se zavisna surečenica odnosi na imensku riječ u osnovnoj surečenici te suzuje njezino značenje, naziv *objasnidbene rečenice* u hrvatskim se gramatikama upotrebljava u više značenja:

- **objasnidbene rečenice 1.** atributne odnosno rečenice u kojima se zavisna surečenica odnosi na cijelu osnovnu rečenicu – nerestriktivne rečenice (Raguž, Barić i sur., Katičić), **2.** izrične rečenice („735 Izrične rečenice uvrstavaju se u glavnu kao dodatan sadržaj neke riječi. One taj sadržaj tumače, pa bi se po tome mogle zvati i *objasnidbene* ili *eksplikativne*.” (Katičić 2002: 735) (Raguž, Katičić), **3.** vrsta sastavnih rečenica (npr. npr. *Sajam je dvaput godišnje: u proljeće i u jesen.*) (Silić i Pranjković), **4.** šesta vrsta nezavisnosloženih rečenica („Ve-znički su prilozi objašnjenja *jer* i *ta*, a starinsko je i stilski silno obilježeno *bo*.” (Katičić 2002: 171)) (Katičić, Barić i dr.).

I naziv *dopunske rečenice* koji se upotrebljava u Silićevoj i Pranjkovićevoj gramatici za atributne rečenice u kojima se zavisna surečenica odnosi na cijelu osnovnu surečenicu, također je u hrvatskim gramatikama višeznačan:

- **dopunske rečenice 1.** atributne rečenice u kojima se zavisna surečenica odnosi na cijelu osnovnu surečenicu – nerestriktivne rečenice, **2.** vrsta zavisnosloženih bezvezničkih rečenica (Raguž; Raguževu nazivu *dopunske rečenice* odgovara Katičićev naziv *dometnute rečenice*²⁶).

Primjeri naziva *odnosne rečenice* te naziva za njihove vrste pokazuju sve poteškoće koje se pojavljuju pri pokušaju *uređivanja osnovnoga jezikoslovnog* nazivlja te također upućuju na to da je nemoguće normirati jedan naziv bez rješavanje cijele mreže naziva koji se u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi i gramatikama upotrebljavaju kao sinonimni. To se odnosi na uređivanje nazivlja svake struke.

Zaključak

U radu se pokazuje da su u temeljnome jezikoslovnom nazivlju odnosi često veoma složeni te da ih je i nemoguće riješiti bez konsenzusa o temeljnome tradicionalnom gramatičkom opisu koji će se temeljiti na jednoznačnome gramatičkom nazivlju koje bi se primjenjivalo u udžbenicima i u školskome sustavu.

²⁶ „Zavisne se rečenice domeću tako da se, premda su uvrštene kao zavisne, prema ostalim dijelovima složene rečenice odnose kao da su sklopljene nezavisno. Te su rečenice po tome i zavisne i nezavisne, pa im je položaj u ustrojstvu složene rečenice kao u zavisnih rečenica, a odnos prema drugim njezinim dijelovima kao u nezavisnih. Zbog toga dometnute zavisne rečenice imaju u sklopu složene rečenice samostalniji položaj nego ga inače imaju zavisne rečenice.” (Katičić 2002: 369).

Naravno da u znanstvenome opisu postoji i znanstvenikova sloboda da uvede i drukčije kriterije podjele, da se stvari kompliciraju kad se napuste tradicionalni opisi te da određeni teorijski okviri zahtijevaju i drukčije nazivlje i dodavanje novih značenja jezikoslovnim nazivima, ali bi nadasve korisno bilo u svakome takvu radu ili priručniku donijeti mali pojmovnik, odnosno naznačiti u kojemu se značenju koji naziv upotrebljava.

Bez obzira na to o kakvome sustavu podjele bila riječ, ona bi trebala biti takva da se ne miješaju kriteriji podjele, odnosno da svaki kriterij podjele obuhvaća sve rečenice na koje se odnosi. Taj se kriterij ne poštuje, kako smo u radu pokazali, u najvećemu broju suvremenih hrvatskih gramatika.

Za potrebe opće gramatike namijenjene u prvome redu poučavanju i učenju smatramo najboljom podjelu u kojoj se složene rečenice na prvome stupnju dijele na nezavisnosložene i zavisnosložene, potom unutar svake skupine na vezničke i bezvezničke te se te skupine dalje raščlanjuju. Pritom je nužno uspostaviti jasno definirane kriterije za svrstavanje bezvezničkih rečenica u nezavisnosložene ili zavisnosložene; takve kriterije koji se temelje na mogućnosti preoblika donose Silić i Pranjković (2005: 321).

Daljnja podjela vezničkih zavisnosloženih rečenica koja se temelji na tome na mjesto kojega se rečeničnoga dijela glavne surečenice uvrštava zavisna surečenica (klasična definicija u gramatikama koje primjenjuju funkcionalni kriterij u klasifikaciji rečenica), odnosno na tome kako se zavisna surečenica odnosi prema glavnoj (odnosno kao koji rečenični dio prema predikatu) (definicija prema Silić i Pranjković 2005: 334) stalnica je hrvatske gramatičarske tradicije i smatramo da ju je dobro zadržati u daljnjoj razradbi vezničkih rečenica u okviru tradicionalne gramatike te unutar pojedine vrste provoditi sve daljnje podjele. Smatramo da bi pojam osnovne rečenice bilo nužno uvesti u udžbenike hrvatskoga jezika i školske gramatike.

Takva se podjela, oslanjajući se na model donesen u Silićevoj i Pranjkovićevoj gramatici i pojednostavnjujući ga za školske potrebe, uglavnom provodi u gramatici L. Hudeček i M. Mihaljević (2017.). Godine 2019. objavljen je i *Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*, koji u najvećoj mjeri slijedi rješenja predložena u ovome radu te otvara prostor za ujednačavanje podjela rečenica i s njima povezanoga nazivlja u poučavanju.

U radu smo pokazali i da u temeljnome nazivlju zavisnosložene rečenice postoje s jedne strane sinonimni parovi i nizovi, a s druge višeznačni nazivi. Obje su pojave u skladu s temeljnim terminološkim načelima nepoželjne te smo u radu dali prijedloge za razrješenje nekih sinonimnih parova i nizova te slijeđenje načela da se jednim nazivom u jednoj struci označuje jedan pojam. Rad je prilog daljnjoj raspravi o jezikoslovnome nazivlju i poticaj za njegovo uređivanje.

Literatura:

ANIĆ, VLADIMIR; SILIĆ, JOSIP. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Školska knjiga – Novi Liber. Zagreb.

BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 1996. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.

BABIĆ, STJEPAN; MOGUŠ, MILAN. 2010. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.

Belošapkova, Vera Arsen'evna. 1977. *Sovremennyj russkij jazyk: sintaksis*. Vysšaja škola. Moskva.

GADŽIJEVA, SOFIJA; KOVAČEVIĆ, ANA; MIHALJEVIĆ, MILAN; POŽAR, SANDRA; REINHART, JOHANNES; ŠIMIĆ, MARINKA; VINCE, JASNA. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

HORVAT, MARIJANA; MIHALJEVIĆ MILICA. 2007. Analiza osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika i priručnika hrvatskoga jezika. *Lahor : časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* 2/4. 151–169.

HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2008. Veznička sinonimija i antonimija u hrvatskoj leksikografiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34. 167–199.

HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2012. *Hrvatski terminološki priručnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2013. *Pregled gramatike hrvatskoga jezika. Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Ur. Bičanić, Ante. Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica. Zagreb. 127–383.

HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2017. *Hrvatska školska gramatika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2018. Normativni problemi u jezikoslovnome nazivlju (primjena standardnojezičnih normativnih pravila i terminoloških načela). *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Od norme do uporabe 1*. Ur. Mlikota, Jadranka. Filozofski fakultet Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Hrvatska sveučilišna naklada. Osijek. 183–205.

HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA; VUKOJEVIĆ, LUKA (UR.). 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školske novine. Zagreb.

- HUDEČEK, LANA; VUKOJEVIĆ, LUKA. 2005. Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina. *Sintaktičke kategorije*. Ur. Kuna, Branko. Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Osijek. 283–334.
- HUDEČEK, LANA; VUKOJEVIĆ, LUKA. 2010. Kojeg su tipa rečenice *Otputovao je u Francusku da bi tamo umro*. *Jezična skladanja – Zbornik o šezdesetogodišnjici prof. dr. Ive Pranjkovića*. Ur. Badurina, Lada; Mihaljević, Vine. Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije. Visoko – Zagreb. 93–101.
- JOZIĆ, ŽELJKO I DR. 2013. *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- KATIČIĆ, RADOSLAV. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- MIHALJEVIĆ, ANA. 2018. *Sintaksa hrvatskoglagoljskih tekstova prevedenih s latinskoga*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 455 str.
- MIHALJEVIĆ, MILAN. 1998. *Generativna sintaksa i semantika*. HFD. Zagreb.
- MIHALJEVIĆ, MILAN. 2004. Veznik „da” u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Slavia Meridionalis* 4. 9–34.
- MIHALJEVIĆ, MILICA. 1998. *Terminološki priručnik*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- MRAZOVIĆ, PAVICA; VUKADINOVIĆ, ZORA. 1990. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest. Sremski Karlovci – Novi Sad.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 1993. *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- QUIRK, RANDOLPH; GREENBAUM, SIDNEY. 1966. *A University Grammar of English Language*. Longman.
- ŠKILJAN, DUBRAVKO. 1994. *Pogled u lingvistiku*. Naklada Benja. Rijeka.
- VUKOJEVIĆ, LUKA. 2007. Nekoliko sintaktičkih naziva. *Suvremena lingvistika* 64/2. 191–206.
- VUKOJEVIĆ, LUKA. 2008. *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku*. Institut za hrvatski standardni jezik. Zagreb.

Izvori:

- BABIĆ, STJEPAN. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Zagreb.
- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BRABEC, IVAN; HRASTE, MATE; ŽIVKOVIĆ, SRETEN. 1970. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- HAM, SANDA. 2002. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2017. *Hrvatska školska gramatika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- KATIČIĆ, RADOSLAV. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Zagreb.
- KURIKULUM NASTAVNOG PREDMETA HRVATSKI JEZIK ZA OSNOVNE ŠKOLE I GIMNAZIJE. *Narodne novine* 10/2019. Zagreb. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (pristupljeno 27. siječnja 2019.)
- MARETIĆ, TOMO. 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.
- RAGUŽ, DRAGUTIN. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Medicinska naklada. Zagreb.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- TEŽAK, STJEPKO; BABIĆ, STJEPAN. 2004. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

Classification and Terminology of Dependent Sentences in Croatian Grammar Books

Abstract

This paper is motivated by the problems, which the authors encountered while defining some linguistic terms within the project *Croatian Web Dictionary – Mrežnik* as well as by Ivo Pranjković's paper *Vrste zavisnosloženih rečenica* (The Types of Dependent Clauses) and follows the direction of that paper. The difference is that in addition to giving an overview of different classifications of dependent sentences the focus of this paper is on terminology. The paper analyses these problems: inconsistency in writing of certain terms (as compounds or as two words), the use of terms of Croatian or international origin, terms for sentences in which the dependent clause is embedded into the main clause in the place of an apposition, terms for sentences in which the dependent clause is embedded in the place of an adverbial modifier: *priložne/adverbne/*

adverbijalne rečenice, terms for sentences in which the dependent clause is embedded in the place of an adverbial modifier of manner which expresses comparison: *poredbene/usporedne/usporedbene rečenice* and their relation to sentences of manner, terms for sentences in which the subordinate clause is embedded in the place of an adverbial modifier of condition in the main clause: *pogodbene/uvjetne/kondicionalne rečenice* (conditional sentence); terms *apozicijska/apozitivna rečenica* (appositive sentence), and their relation to the attributive clause. Different definitions of the terms *odnosna/relativna rečenica*, *objasnidbena rečenica*, and *dopunska rečenica* (relative clause, explanatory clause, embedded clause) are analyzed. The aim of this paper is to suggest a classification of dependent sentences within the framework of traditional grammar, primarily for school grammar books and textbooks, to solve some terminological problems and to encourage further discussion on certain problems of classification and terminology of dependent sentences.

Ključne riječi: sintaksa, terminologija, sintaktičko nazivlje, nazivlje zavisnosloženih rečenica, podjela zavisnosloženih rečenica

Keyword: syntax, terminology, syntactic terminology, terminology of dependent sentences, classification of dependent sentences

